

Yerel Araştırmalarda Arşivlerin Değeri*

Gülbün Baydur**

Öz

Son yıllarda, yerel araştırmalara yönelik çalışmaların (araştırmaların) yoğunlaştığı; bu araştırmalara kaynaklık eden kütüphane, arşiv ve müze koleksiyonlarının giderek önem kazandığı gözlemlenmektedir.

Yerel arşiv koleksiyonları, modern uygulamalarda, devletlerin taşra teşkilatlarının arşivleri, yerel yönetim arşivleri, şehir arşivleri, özel arşivleri içine alan genel bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede, yerel araştırmalarda arşivlerin değeri, önemi, koleksiyon geliştirme ve seçimi, koruma ve saklanması, indekslenmesi, erişimi ve planlanması ele alınmaktadır.

Arşivler

Arşiv, güncel olmayan belgedir, genellikle tek kopyadır. Sözcük ayrıca arşivlerin çoğaltımı, korunması ve yaygınlaştırılmasıyla yükümlü kuruluş, arşivlerin bulunduğu ya da kullanıma sunulduğu bina ya da bölüm (Arşivcilik 1995:5) olarak üç farklı anlam taşımaktadır.

Burada ele aldığımız 'yerel arşiv' (local archives) ise, belediyelerin veya diğer yönetim makamlarının arşivleri olarak tanınmaktadır. Bu tür arşivler literatürde, 'bölge arşivleri'nden (regional archives) farklı olarak tanımlanmaktadır. Almanya'da olduğu gibi yerel arşivler, merkezi arşivlerden farklı olarak, yerel

* Yazı, 21 Mayıs 2003 tarihinde Atatürk Kültür Merkezi ve Sinop Valiliği işbirliğiyle düzenlenen "Yerel Arşivler" konulu konferans metnine dayanmaktadır.

** Prof. Dr.Gülbün Baydur, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesidir.

yönetimlerin (örneğin, valiliklerin, belediye veya diğer yönetim makamlarının) arşivleridir (Stuchtey 1994:95-96). Bu arşivler, son yıllarda yerel araştırmalara yönelik çalışmaların (araştırmaların) gerçekleştirildiği koleksiyonlar olarak önem kazanmıştır. Yabancı literatürde 'Local studies services', 'modern local studies' tanımlamalarıyla kütüphane, arşiv ve müze koleksiyonları kapsamaktadır. Bir başka deyişle, kütüphane, arşiv ve müze koleksiyonları birlikte, yerel araştırma çalışmalarında önemli merkezler olarak kabul edilmektedirler (Stevens 1999:86, Gregg 2002:126-127).

Yerel arşiv koleksiyonları, modern uygulamalarda, devletlerin taşra teşkilatlarının arşivleri, yerel yönetim arşivleri, şehir arşivleri, özel arşivleri içine alan genel bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ülkelerin ulusal arşiv yapıları ve politikalarına bağlı olarak bu kapsam değişmektedir (Crockett 1986:117-119, Dell 1976:357-368).

Burada yerel arşivler başlığı altında, şehir veya il arşivleri de denilebilecek, yerel araştırmalara yönelik arşiv koleksiyonlarının üzerinde durulacaktır. Doğal olarak böyle bir arşivi geliştirirken ailelerin elindeki belgelerden, yörenin kurum ve kuruluşlarından uzak durulamaz. Diğer yandan, özel sektör kuruluşları, sigorta şirketleri, üniversite ve okullar, camiler v.b. ellerindeki belgeler bu programın dışında tutulamaz.

Ülkemizde devlet arşivlerinin sorumluluğu -Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi birlikte- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndedir. Bilindiği gibi Genel Müdürlük, 1988 yılında hizmete açılan Ankara'daki modern Devlet Arşivleri Sitesi'nde çalışmalarını sürdürmektedir (Başbakanlık 1996: 5-15).

Genel Müdürlüğün görevleri, yasında sıralanmıştır. Konumuzla ilgili gördüklerimizi, "millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak; özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemelerini tespit etmek, toplamak ve gerektiğinde satın almak; bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenleri yayınlamak; tarihi, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, sergiler açmak; arşiv malzemesinin tahrifatını önleyici tedbirler almak; arşiv malzemesinin kopyalarını çıkararak devamlılığını sağlamak; her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayıklamak ve her an kullanılabilir hale gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek" şeklinde aktarabiliriz (3056 Sayılı 1984:11).

Yukarıda sayılanlar, büyük ölçüde yerel arşivlerin işlevlerini akla getirmektedir: Koleksiyon geliştirme, tamir ve restorasyon, indeksleme, tahrifatı önlemek, gerektiğinde kopyalamak, yayınlamak, belgelerin kullanılabilirliğini sağlamak. Yerel koleksiyonların temelini oluşturabilecek tarihi, kültürel, estetik değer taşıyan malzemeye Yasa'da da (3056 Sayılı 1984:11) ayrı bir önem verilmiş bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde arşiv hizmetleri, merkezi bir yönetimde toplanmıştır. Bu yapı ülkemizdeki merkezi yönetim yapısına bağlı olarak

gelişmiş görülmektedir. Nitekim, devletin taşra teşkilatlarında ürettiği resmi belgeler, ülkemiz politikalarında, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında görülmektedir. Diğer yandan, arşiv çalışmalarına, adı geçen Genel Müdürlük tarafından henüz başlanmamıştır. Bununla birlikte Avrupa, zellikle Topluluk lkeleri 1990'ların başından beri ortak arşiv programları geliştirme çabalarını sürdürmektedirler (Tyacke 1997:93-101).

Yerel Arşivlerin nemi

Arşivler, kişilerin, ailelerin, kurumların, şehirlerin, ülkelerin kimliklerinin belgelendiği yerlerdir. "Nerelisiniz, kimlersiniz?" sorularını arşiv belgeleriyle yanıtlayabilmeliyiz.

Arşivler, toplumun tarihini ortaya koyabilmelidir. Yerel arşivler, bölgeyi araştıracak, tarihi çalışma yapacak kişi veya kişiler için önemlidir. Yerleşimin nereden başladığını, gelişimini görebilmelidir. Bunun için gerekli belgelere (dokümanlara) erişilebilir olmalıdır.

İrlandalılara göre, "arşivler, tarihin ara materyalleridir". Mektuplar, günlükler, fotoğraflar, kıyafetler, haritalar, geçmişi araştıran toplumun tarihini yazan tarihi, sosyolog, ekonomist için önemlidir. Günümüzün bilgisayar ortamları ve ıktıları da yarın arşiv değeri taşıyacaktır (Teehan 1991:139-141).

Arşivler, halk kütüphanelerinin kitap yoğun koleksiyonlarından farklı olarak, modern anlamda yerel çalışmaların gerçekleştirilmesinde, kütüphanelerin genel kapsamlı araştırmalarında destek olmak üzere geliştirilmiş olmalıdır.

Arşivler, tek tek tanımlanıp kayıtlanmalı, doğru biçimde depolanıp, dikkatlice bakım yapılmalı, farklı amaçlarla da olsa kolayca erişilmesi sağlanmış belgeler olarak saklanmalıdır.

Bu kurumlar, her yaştan ve farklı eğitim düzeyinde, farklı amaçla başvurmuş kulanıcılardan oluşan yerler olmalıdır. şehir plancıları veya mimarların, ziraatçı ya da florayı araştıran biyoloğun, antropolog v.b. araştırmacıların, aile kökenini öğrenmeye çalışan ğrenci veya bykanneneye kadar çok çeşitli gruplara hizmet veren, canlı mekanlar olmalıdır. Günümüzde bu tür koleksiyonlara elektronik ağlarla da ulaşılabilmektedir (Meagler 2002:25-28).

Yerel Arşivlerin İşlevselliği : Koleksiyon Geliştirme ve Seçim

Arşivcilik, kültürel, tarihi ve pratik kapsamda çeşitli işlevlerin işlerlik kazanmasıyla profesyonelliğini sağlamıştır (Dearstyne 1993). Bu tür arşivlerde koleksiyon organik yapıda olmadığını için daha sonra değinileceği gibi bir planın hazırlanması gerekmektedir.

Koleksiyon oluşturmada amaç; bölgeye, şehre ait yazılı, görsel veya işitsel; tarihi, kültürel, yönetsel veya endüstriyel materyalleri toplamaktır. Bunlar, fotoğraf, "artifakt" vb. grafik verili materyaller, ya da sayısal ortamda tam metin bilgi olabilir (Meagler 2002: 25-26).

Koleksiyon geliştirilirken ele geçirilen materyalleri toplamak yerine bir seçim politikasının belirlenmesi gerekir. Her zaman kurum veya kişilerin elindekileri toplamak kolay olmayabilir. İkna etmek, hele de kurulu bir arşiv olmadığı için başlangıçta güç olabilir. Ancak yöre insanlarıyla kurulacak dostça iletişim bu zorluğu yenebilmektedir. Her zaman bağış alınmayacağı için materyalleri elde etmek üzere ödeme yapmak zorunluluğu da doğabilir. Her durumda belgelerin;

a.Önemi,

b.Araştırma potansiyeli dikkate alınmış olmalıdır. Bu durumu Gregg (2002:126), delil olma özelliği olarak tanımlıyor.

Böyle bir arşivde basılı belge olarak hangi belgelerin yer alabileceğini örnekleyelim;

- Haritalar: Zaman içindeki değişimi gösterir.
- Sokak rehberleri, şehir planları: Eski rehberler, bedava elde edilebilir. Dönem içerisinde yenileri satın alınmalıdır.
- Fotoğraflar: Aynı mekanın farklı resimleri, zaman içindeki değişimi gösterebilir.
- Efemera türü belgeler (Ephemeral Collections): Komisyoncuların satış broşürleri, turistik broşürler, sanat gösterilerinin posterleri, siyasi posterler potansiyel enformasyon olabilir. Zaman geçtikçe bunların değerleri artmaktadır.
- Yerel gazete, yerel kuruluşların çıkardığı, okul yönetim kurullarının, şirketlerin, grupların vb.nin duyuru bültenleri.
- Yerel yönetim, özel sektör, toplum derneklerinin yıllık raporları.
- Bu alana yönelik araştırma raporları, akademik tezler vb.
- Genel ya da akademik yayın listelerinden seçilmiş tarihçe veya biyografiler.
- Kişiler tarafından basılan aile tarihçeleri, biyografiler, yadigarlar.
- Sözlü tarih kayıtları, yerel insanlara dayalı transkriptler.

Hangi yöre olursa olsun genel olarak yerel yönetim tapu kayıtları, eski eşrafı gösterir kayıtlar olarak, PTT'nin telefon rehberleri, cadde adları ve isimlerle ticari reklamlar, eskiye yönelik ek bilgi veren araçlar veya biyografik gereçler olarak değerlendirilebilir.

Önemli olan koleksiyonda bütünlük sağlamak olmalıdır. Yukarıda sayılanlar çok fazla görülebilir. Ancak yerel koleksiyonlarda belli bir başlıkta boşluk varsa, mümkün olduğunca belge ile tamamlanmalıdır. Koleksiyon geliştirirken diğer birimlerin (kütüphane, diğer kurumlar, aile, vb.) ellerindeki kaynaklardan haber-

dar olmak da, koleksiyonu dengelemek açısından önemlidir (Dell 1976:364). Fotokopi olanakları da bu amaçla kullanılabilir.

Zaman zaman planlanmamış bağışlar (genelde ölümlerle birlikte) olabilir. Bağışlar koleksiyonu zenginleştirebilir. Ancak, bağış konusunda da arşivistin seçim şansı olmalıdır. Seçim için, örneğin, fotoğrafların değerlendirilmesinde fotoğrafçının yardımı gerekli olabilir. Bağışların, koleksiyonun eksikliğini tamamlaması mit edilir.

Anlaşılacağı gibi Şehir koleksiyonlarının geliştirilmesinde karar, kuruma kalmakla birlikte, pratikte, yerel dokümantasyon çalışması olarak, yerel yöneticilerce sorumluluk yüklenilmiş olmalıdır.

Yerel Arşivlerin İşlevselliği : Koruma ve Saklama

Saklama koşulları materyallerin korunmasına uygun biçimde düzenlenmiş olmalıdır. Yerel alışma koşulları yani yerel arşiv binalarının, buldukları coğrafi koşullara göre, mekan ve i planlarının depolama imkanlarına sahip olması gerekir: Isı, nem, toz gibi etkenler materyale zarar vermeyecek Şekilde kontrol edilebilmelidir. Tozlu mekanlar, böcek, mantar v.b. oğalmasına; değerleriyle birlikte malzemenin kuruyup harap olmasına neden olabilir. Örneğin, pul defterlerinin saklandığı ortamlar gibi. Film ve kaset kutuları bu yönden risk taşımayacak özel malzemelerden (acid-free) yapılmış olmalıdır.

Kullanımda elin yağı, fotokopinin vereceği zararlar dikkate alınmalıdır. Malzemenin saklama ortamında oluşturulacak uygun koşulların, materyallerin toplum için önemi düşünüldüğünde ne ölçüde değeri olduğu anlaşılabilir.

Yerel Arşivlerin İşlevselliği : İndeksleme

Arşivlerde indeksleme, belgelere listeler yoluyla (indeks) farklı amaçlarla da olsa doğru ve kolay erişebilmek için tek yoldur. İndeks, bir tür koleksiyon denetim gerecidir. Banka hesabına erişmek gibi arşivlerde de indeksler sayesinde koleksiyondaki materyallere erişilebilir.

İndeksler isimler, yer adları ya da konulara göre düzenlenmiş ve her birinin nerede bulunduğunu (hangi sayfa) gösteren alfabetik listelerdir (Hagler 1997). Örneğin, kitap sonundaki konu listeleri, konunun hangi sayfada olduğunu gösteren indekslerdir. İndeksiz büyük Şehir rehberlerinde doktor muayenehanesinin telefon numarasını kolay kolay bulamazsınız. Kütüphanede, katalog indeks yeri-ne belge erişimi için kullanılabilir vb. Günlük hayatımızda da büyük ölçüde indeksleri kullanarak zaman kazanmaktayız.

Yerel Arşivlerin İşlevselliği : Erişim

Yerel koleksiyonlarda, yerel araştırma hizmetleri, belgeleri toplamak, saklamak kadar önemlidir. Bunu arşivciler, 'bilgi erişim' kavramıyla tanımlamaktadırlar. Toplum belgenin orada olduğundan, içeriğine de her türlü erişimin mümkün olduğundan emin olmalıdır. Bu tür dermeler yaygın olarak tarih, irabilim, miras başlıkları altında araştırmalara konu olmaktadır.

- O şehirde yaşayanlar, böyle bir koleksiyonun sahibi olmaktan gurur duyar, iftihar ederler.
- Geniş kapsamlılığına paha biçerler.
- Vatandaş özel bir bilginin bulunabileceğinden emindir.

Böylece arz ve talep dengesi kurulabilir, toplum içinde aydınlık bir yapıda canlı kullanımı olan bir kurum, kurumsallaştırılmış olabilir. Toplumun, kendi belgelerinden oluşan koleksiyona başarılı bir biçimde erişimi, kişilerin böyle bir koleksiyona sahip olmaktan gurur duymalarını sağlayabilir (Stevens 1999: 85-92)

Bir Yerel Arşivin Planlanması

Bir yerel arşivin planlanmasını çeşitli ülkelerdeki uygulamaları da dikkate alarak genel başlıklar altında görelim:

- a. Sosyal yapı araştırmaları.
- b. Toplumsal değişim: Yerel kuruluşlar, göçler.
- c. Yerel çalışma kapsamında ele alınabilecek koleksiyon.
- d. Sözlü tarih çalışmaları, diyalekt araştırmaları
- e. Dokümantasyon stratejisinin oluşturulması.
- f. Bina, personel, finansal ve yasal yapı

Bir yerel arşivin planlanmasında öncelikle hizmet vereceği toplumun tanınması, tanımlanması, araştırılması gerekir. Şehir merkezi ve daha küçük yerleşim birimleri incelenmelidir. Bölgenin genel karakteristiğinin belirlenmesi ile işe başlanabilir. Tarım, denizcilik, balıkçılık, sanayi, kültür vb.'nin ne ölçüde ağırlığının olduğu belirlenmelidir. Şehirdeki arşivler belirlenmelidir. İş sektörü, bankalar, siyasi partiler, fabrikalar, fakülte ve yüksekokullar, vb'de arşiv olup olmadığı araştırılmalıdır. Koleksiyon geliştirmede önemli aileler, siyasetçi veya ordu mensubu kişiler, bürokrat, vb. ile karşılıklı tek tek görüşmelerle çalışmalar detaylandırılabilir (Horton 2001:27-40).

Koleksiyonu kayıtlarla geliştirmek üzere hazırlanacak sözlü tarih programı

uygulanmalıdır. Yörenin yaşlı ama önemli kişi ya da kuruluşlarıyla bu çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmalarda ilgili konularda deneyimli tarihçiler görevlendirilebilir.

Sonuç

Bir Şehir arşivini geliştirmek yoğun ve titiz bir çalışma ve zaman gerektiren bir iştir. İlin kararlılığını gerektirir. Ancak böyle bir arşiv için gerçekleştirilecek yasal yapılanma ile kurumsallaşılabilir. Daha sonra ilgili çalışma projelendirilip uygulanmalıdır.

Kurulacak bir Şehir arşivi hemşeriler kadar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, turistik veya kültürel yayıncılar, haritacılar, jeologlar vb. sayılabilecek daha pek çok gruba yerel araştırmalarında kaynaklık edebilir. Toplumda tarih bilincini güçlendirebilir.

Arşivlerle birlikte yerel gazete, dergi, yıllık, biyografi, almanak, duyuru, v.b. yayınlanır. Arşivlerdeki kaynakların listesi elektronik ortamlarda tutulabilir, erişilebilir hale getirilir. Kişilerde topluma ait olma duygusu güçlendirilebilir.

Kaynakça

- "Arşivilik terimleri szliğ: Almanca, İtalyanca, Holanda, Rusça ve İspanyolca karşılıklarıyla" (1995). Türkçeye Hazırlayan ve Genişleten: Bekir Kemal Ataman. İstanbul: Arem.
- "Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı rehberi". Genişletilmiş 2.bs. Ankara: D.A.G.M., 1996: 5-15.
- Crockett, Margeret. (1986). "A German local history centre: the Mannheim Stadtarchiv". *Journal of the Society of Archivists* 8 (2) 117-118
- Dearstyne, Bruce W. (1993). *The archival enterprise: modern archival principles, practice, and management techniques*. Chicago: ALA
- Dell, Richard F. (1976). "Local archives services in Scotland since reorganization". *Journal of the Society of Archivists* 5(6): 357-368
- Gregg, Alison.(2002). "Our heritage: the role of the archives and local studies" *Australasian Public Libraries and Information Services*. 15 (3):126-132
- Hagler, Ronald. (1997). *The bibliographic record and information technology*. 3rd ed. Chicago: ALA
- Horton, Robert. (2001). "Cultivating our garden: archives community and documentation". *Archival Issues* 26 (1): 27-40. [evrimii] Elektronik adres: http://firstsearch.oclc.org/WebZ/F...tyemailftfrom=Wilson Selected Plus_FT:
- Meagler, Elizabeth S. (2002). "Digital archives: images of the Colorado history" *Colorado Libraries* 28(2): 25-28. [evrimii] Elektronik adres: <http://firstsearch.oclc.org/WebZ/F...> 28.03.2003
- Stevens, Mark. (1999). "Local authority archives: places and perspectives". *Journal of the Society of Archivists* 20(1): 85-92

- Stuchtey, Benedikt. (1994). "Archives in Germany". *European Review of the History* 94 (1): 95-96. [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.ebscohost.com>
- Teehan, Virginia. (1991). "Local archives in Ireland: policy document" *Journal of The Society of Archivists* 12 (2): 139-141
- Tyacke, Sarah (1997). "The Establishment of the International Council on Archives: European archival programme, 1002-96". *Journal of Society of Archivists* 18 (1): 93-101
- "3056 Sayılı Başbakanlık teşkilatı hakkında kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkındaki kanun"(1984). *T.C. Resmi Gazete* 18550:11